

แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล

นิติบุคคลเกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของบุคคลหลายๆ คนเพื่อประกอบธุรกิจการค้าหรือเพื่อกระทำการใดๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ที่จัดตั้งขึ้นมา โดยกฎหมายได้สมมติบุคคลที่มารวมกลุ่มดังกล่าวขึ้นเป็นบุคคลประเภทหนึ่งและเรียกกลุ่มบุคคลนั้นๆ ว่า “นิติบุคคล” อีกทั้งกฎหมายยังได้กำหนดให้นิติบุคคลดังกล่าวมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดา แต่นิติบุคคลก็ไม่มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดาในทุกเรื่องไม่ แม้กฎหมายจะสมมติให้นิติบุคคลเป็นบุคคลเช่นกัน แต่โดยสภาพของนิติบุคคลแล้วก็ไม่อาจมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดาทุกประการแต่ประการใด ในบทที่ 2 นี้ จะการศึกษาถึงความเป็นมาของนิติบุคคลว่ามีความเป็นมาเช่นไร ความหมายของนิติบุคคล ประเภทของนิติบุคคลว่ามีกี่ประเภท ข้อจำกัดของนิติบุคคลมีอะไรบ้าง ผู้แทนของนิติบุคคล ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการเกิดสถานภาพและฐานะของนิติบุคคล ตลอดจนศึกษาถึงการลงโทษนิติบุคคลว่าการลงโทษนิติบุคคลนั้นจะก่อให้เกิดผลดีหรือผลร้ายประการใด ทั้งนี้ เพื่อให้ได้เข้าใจเรื่องของนิติบุคคลอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

2.1 ความเป็นมาของนิติบุคคล

ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีนั้นยังไม่มีใครรู้จักคำว่า “นิติบุคคล” หรือ Juristic persons ทั้งนี้ เพราะมนุษย์ในสมัยโบราณซึ่งมีจำนวนไม่มากมายนั้นอาศัยอยู่ตามป่าตามเขา และมนุษย์สมัยโบราณ ก็จะมีกิจกรรมหลักคือการหาเลี้ยงชีพ ซึ่งการหาเลี้ยงชีพดังกล่าวเป็นการหาเลี้ยงชีพที่เป็นการพอเพียงเฉพาะส่วนตัวหรือภายในครอบครัวเท่านั้น และหาได้จากสภาพของธรรมชาติแท้ๆ แม้แต่เครื่องนุ่งห่มหลับนอน ตลอดจนยารักษาโรค มนุษย์ก็อาศัยธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวทั้งสิ้น¹ แม้ในเวลาต่อมามนุษย์ในสมัยโบราณจะได้มีการรวมตัวกันขึ้นมามากแต่ความต้องการในสิ่งต่างๆ ยังคงมีน้อยเนื่องจากยังไม่สามารถกระทำการใดๆ ตามที่ตนประสงค์ได้ ความจำเป็นในการครองชีพในขณะนั้นยังอยู่ในขั้นเท่าเทียมกันเพราะต่างฝ่ายต่างก็ไม่มี การดิ้นรนที่จะแสวงหาสิ่งต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกนั้นแทบจะไม่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ในสมัยโบราณนั้นยังไม่รู้ว่าตนจะไปหาได้จากที่ไหน ต่อมาเมื่อมนุษย์มีจำนวนเพิ่มขึ้นจวบจนปัจจุบันนี้ มนุษย์ก็เริ่มมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายทรัพย์สินกัน และการพึ่งพาอาศัยกันก็มีขึ้นทั้งภายในหมู่สังคมใดสังคมหนึ่งโดยตรงเท่านั้น การพึ่งพาอาศัยกันดังกล่าวยังขยายวงกว้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องไปสู่สังคมอื่นและกลายเป็นความสัมพันธ์ทั่วโลก

¹ ยิ่งศักดิ์ กฤษณจินดา, “นิติบุคคล,” วารสารกฎหมาย, ฉบับที่ 1 ปีที่ 6, (2524), น. 131.

ด้วยเหตุที่การคมนาคมเจริญรวดเร็วและมีความก้าวหน้า การติดต่อสื่อสารระหว่างกันในโลกก็ใช้เวลาเพียงไม่นาน จึงเป็นเหตุให้มนุษย์มีความเกี่ยวพันระหว่างกันเพิ่มมากขึ้น และมนุษย์ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อติดต่อสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนและค้าขายหรือการทำกิจการอื่นใดระหว่างกัน ซึ่งการรวมกลุ่มกันดังกล่าวนี้เรียกว่า “คณะบุคคล” มีวัตถุประสงค์ร่วมกันระหว่างบุคคลหลายๆ คน เพื่อที่จะประกอบกิจการงานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ดีและรวดเร็ว เมื่อต่อมาการประกอบกิจการงานของคณะบุคคลมีความเจริญก้าวหน้ากว้างขวางขึ้นจึงมีการเกิดขึ้นของคณะบุคคลอย่างมากมาย ซึ่งในขณะเดียวกันแนวความคิดในการพัฒนาหลักกฎหมายในเรื่องดังกล่าวก็เริ่มก้าวหน้าขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้มีหลักกฎหมายที่ใช้ต่อการพัฒนาทางด้านสังคม ดังนั้น จึงเกิดแนวความคิดที่จะให้คณะบุคคลนี้มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเท่ากับเป็นบุคคลเพียงคนเดียวและหาแกนกลางที่เป็นการแสดงออกในการกระทำของกลุ่มคนหรือคณะบุคคลนั้นๆ²

การที่จะทำให้เกิดคณะบุคคลในลักษณะดังกล่าวขึ้นนั้นจำเป็นต้องอาศัยกฎหมายที่สมมติคณะบุคคลดังกล่าวขึ้นโดยอาศัยหลักแห่งความว่างเปล่าแล้วกำหนดตัวตนขึ้นมาในความว่างเปล่านั้นและโดยอาศัยกิจการที่ประกอบขึ้นนั้นเป็นอันหนึ่งหรือเสมือนคนๆ หนึ่ง คนอื่นๆ ก็เพียงแค่ช่วยกันสร้างสรรค์หรือสร้างแนวความคิดขึ้นเท่านั้น กิจการอันเดียวนั้นจึงเป็นเหมือนสิ่งที่คนๆ เดียวทำขึ้นโดยสมมติ ดังนั้น จึงเรียกกันให้เป็นบุคคลโดยสมมติ ทั้งนี้ การสมมติให้กิจการนั้นเป็นเพียงบุคคลคนเดียวก็เพื่อจะได้ดำเนินงานต่างๆ ไปได้อย่างคล่องแคล่ว รวดเร็ว กิจการต่างๆ ที่ประกอบขึ้นนั้น เช่น การทำนิติกรรมสัญญา การติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยน หรือประกอบกิจการอื่นๆ เป็นต้น และบุคคลที่รวมกันตั้งขึ้นได้นี้จะต้องตั้งขึ้นโดยมีหลักกฎหมายรับรองจึงจะสามารถทำนิติกรรมได้ จึงตั้งชื่อบุคคลที่สมมติขึ้นเป็นกิจการดังกล่าวว่า “นิติบุคคล” หรือ “Juristic person” เพื่อให้เป็นอย่างเดียวกับบุคคลธรรมดา และคำว่า “นิติบุคคล” ก็เพียงมีการประกาศใช้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1³

นิติบุคคลจึงเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกฎหมายรับรองและบังคับบัญชาให้⁴ นิติบุคคลไม่อาจจะเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติเหมือนกับบุคคลธรรมดาแต่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของมนุษย์โดยอาศัยหลักกฎหมายเป็นพื้นฐานเพราะกฎหมายจะสมมติให้อะไรเป็นอะไรก็ได้ตามแต่ตัวอักษรจะกำหนดไว้ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงคำว่า “บุคคล” จึงต้องพิจารณาในภาษาของกฎหมายว่า รวมทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล ซึ่งคำว่า “บุคคล” ดังกล่าวจะแตกต่างกับ “บุคคล” ในภาษาชาวบ้านธรรมดา นอกจากนี้

² รัชฎ เจริญน้ำ, หลักกฎหมายว่าด้วยนิติบุคคล สมาคม มูลนิธิ, (กรุงเทพมหานคร : 2540)

น. 11.

³ ยี่งศักดิ์ กฤษณจินดา, อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 1.

⁴ มาตรา 65 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

“นิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วย อาศัยอำนาจแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น”

ยังต้องเข้าใจอีกว่า ถ้าเป็นนิติบุคคลแล้วก็จะมีการบางอย่างที่นิติบุคคลทำไม่ได้เหมือนบุคคลธรรมดา ทั้งนี้เป็นเพราะกิจการบางอย่างจะทำได้ก็โดยเฉพาะบุคคลธรรมดาเป็นผู้ทำเท่านั้น เช่น การแต่งงาน การมีครอบครัว เป็นต้น กิจการใดที่ไม่ใช่เป็นการเฉพาะตัวของมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจแล้ว นิติบุคคลย่อมทำได้เหมือนกันกับที่บุคคลธรรมดาจะพึงทำ⁵ ทั้งนี้ รวมถึงการกระทำความผิดทางอาญาด้วย

2.2 ความหมายของคำว่า “นิติบุคคล”

คำว่า “นิติบุคคล” มีนักกฎหมายหลายท่านได้ให้คำอธิบายความหมายของคำดังกล่าวไว้ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกัน ดังนี้

1. กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระปรมจารย์แห่งกฎหมายไทยได้ทรงเรียก “นิติบุคคล” ที่สมมติขึ้นว่า ไม่ใช่เป็นคนจริงๆ ไม่มีสภาพเหมือนอย่างบุคคลธรรมดา ไม่มีตัวตน ไม่มีชีวิต ไม่มีจิตใจ บุคคลในกฎหมายนั้น คือ คนๆ เดียว ถ้าผู้คน ถ้าหมู่ทรัพย์ก็ได้ที่มีอำนาจอันชอบธรรมได้ ถ้าจะพูดห้วนๆ ก็ว่าที่มาเป็นใจทักได้ในศาล⁶

2. หลวงประดิษฐมนูธรรม (ดร.ปรีดี พนมยงค์) ได้อธิบายว่า “นิติบุคคล” ได้แก่ คณะบุคคลหรือกองทรัพย์สินที่รวบรวมกันเข้าตั้งขึ้นมีสภาพเหมือนบุคคลธรรมดา⁷

3. พระยาเทพวิฑูร (นายบุญช่วย วณิกกุล) ได้อธิบายว่า “นิติบุคคล ได้แก่ คนหมู่หนึ่งหรือทรัพย์กองหนึ่งหรือกิจการใดอันหนึ่งซึ่งกฎหมายยอมให้มีสิทธิและหน้าที่ เช่น ยอมให้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ ยอมให้เป็นเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ ยอมให้เป็นโจทก์ จำเลย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ หมู่คน หรือกองทรัพย์หรือกิจการที่กฎหมายสมมติให้เป็นบุคคลอีกคนหนึ่งต่างหากจากบุคคลที่รวมเข้ากันหรือที่

⁵ มาตรา 66 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

“นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่นภายในขอบแห่งอำนาจหน้าที่ หรือวัตถุประสงค์ดังได้บัญญัติหรือกำหนดไว้ในกฎหมายข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง”

มาตรา 67 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

“ภายใต้บังคับมาตรา 66 นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ ซึ่งโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น”

⁶ เล็กเซอร์ของพระเจ้าฟัยยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรุงเทพมหานครการรวมพิมพ์ไว้เมื่อ พ.ศ.2468 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, น. 14.

⁷ หลวงประดิษฐมนูธรรม, นิติสารสิน, เล่ม 2 (2472), น. 72.

เกี่ยวข้องในกองทรัพย์หรือกิจการนั้นๆ มี อาทิเช่น สมาคม ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียน บริษัทจำกัด กระทรวง ทบวง กรม เป็นต้น”⁸

4. ศาสตราจารย์จิตติ ดิงศภัทัย อธิบายว่า “นิติบุคคล” คือ บุคคลที่รวมกันทำกิจกรรม อันหนึ่งเป็นวิธีการที่จำเป็นต้องมีเพื่อความสำเร็จในกิจการที่บุคคลคนเดียวไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ เช่น กิจการที่ต้องรวมทุนกันทำเป็นจำนวนมาก เป็นต้น กฎหมายจึงยอมรับให้ภาวะที่มารวมกันนั้นมีสภาพ บุคคลมีสิทธิและหน้าที่แยกออกต่างหากจากแต่ละคนที่มารวมกัน นอกจากนี้ก็ยังมีกองทรัพย์สินที่ กฎหมายยอมให้มีสภาพบุคคลได้ บุคคลที่กฎหมายกำหนดขึ้นนี้ไม่ใช่บุคคลธรรมดาที่มีชีวิตจิตใจ กฎหมายเรียกบุคคลดังกล่าวว่า “นิติบุคคล” ซึ่งจะต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้จึงจะมีสภาพนิติบุคคลขึ้นได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นชนิดที่ระบุไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อาจก่อตั้งขึ้นเป็นนิติบุคคลโดย กฎหมายอื่นก็ได้⁹

5. ศาสตราจารย์ ดร. ชุน ศรียากย์ อธิบายว่า “นิติบุคคล” คือ คณะบุคคล หรือกอง ทรัพย์สินรวมกันเข้าและกฎหมายรับรองให้มีสภาพเป็นบุคคลธรรมดา สามารถมีสิทธิและหน้าที่เช่น บุคคลธรรมดา อาจมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ทำนิติกรรมต่างๆ เป็นเจ้าหนี้ ลูกหนี้ เป็นโจทก์ฟ้องคดีหรือ ถูกฟ้องเป็นจำเลยได้¹⁰

สำหรับในทางศาลนั้นมีความเห็นว่า “นิติบุคคล” เป็นเพียงบุคคลสมมติโดยอำนาจของ กฎหมาย จะดำเนินหรือปฏิบัติงานใดๆ ตามวัตถุประสงค์ด้วยตนเองไม่ได้ จะต้องดำเนินการหรือ ปฏิบัติงานโดยผ่านผู้แทนนิติบุคคล นอกจากนี้ นิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่โดยอาศัยอำนาจแห่งประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่นก็ได้

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้นพอที่จะสรุปได้ว่า “นิติบุคคล” ก็คือ บุคคลประเภทหนึ่งซึ่ง เกิดขึ้นโดยอำนาจของกฎหมายเท่านั้นและมีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่บางประการซึ่งจะมีได้เฉพาะบุคคลธรรมดา และจะต้องอยู่ภายในขอบเขตตาม ข้อบัญญัติแห่งกฎหมายและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งนิติบุคคลนั้นๆ เท่านั้น¹¹

⁸ ประสิทธิ์ โสวิไลกุล, “ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล,” วารสารกฎหมาย, ฉบับที่ 2 ปีที่ 3, (พฤษภาคม-สิงหาคม 2520), น. 15.

⁹ จิตติ ดิงศภัทัย, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล แก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529) น. 73.

¹⁰ ราชฎ เจริญจำ, อ้าวแล้ว เชิงอรรถที่ 2, น. 19.

¹¹ นิวิฐฐัย สำเนาพันธุ์, “ความรับผิดชอบของผู้ถือหุ้นและกรรมการของบริษัทภายใต้หลักการ ไม่คำนึงถึงสภาพนิติบุคคลของบริษัทจำกัด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะ นิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529) น. 2.

2.3 ประเภทของนิติบุคคล

นิติบุคคลแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

ก. นิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน หมายถึง นิติบุคคลที่เกิดขึ้นจากการแสดงเจตนาโดยสมัครใจของบุคคลที่กฎหมายรับรองให้ก่อตั้งเป็นนิติบุคคล ซึ่งกฎหมายที่รับรองให้ก่อตั้งนิติบุคคลอาจเป็นบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่นๆ ก็ได้ นิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มบุคคลธรรมดาร่วมกันทำกิจกรรมอันใดอันหนึ่งและเพื่อให้ดำเนินกิจการนั้นๆ ได้ นิติบุคคลก็จำเป็นที่จะต้องมีทรัพย์สินและมีความสามารถที่จะทำนิติกรรมต่างๆ ได้ ดังนั้น เพื่อความสะดวกในการดำเนินกิจการของนิติบุคคล กฎหมายจึงได้กำหนดให้บุคคลดังกล่าวต้องจดทะเบียนเพื่อจัดตั้งนิติบุคคลขึ้นตามกฎหมายและดำเนินกิจการภายใต้นิติบุคคลเพียงคนเดียวหรือในกรณีที่เป็นการรวมทรัพย์สินที่จัดสรรไว้เป็นกองทุนเพื่อดำเนินกิจการอันใดอันหนึ่ง เช่น เพื่อการศึกษา ศาสนา หรือเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างอื่นโดยมิได้มุ่งหาประโยชน์ เมื่อได้จดทะเบียนตามกฎหมายแล้วก็ย่อมเป็นนิติบุคคล เช่น สมาคม มูลนิธิ เป็นต้น นิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จึงเป็นนิติบุคคลที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของเอกชนและ ไม่มีการใช้อำนาจมหาชน

ข. นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน หมายถึง นิติบุคคลที่เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของกฎหมายโดยตรง ได้แก่ กฎหมายมหาชน กล่าวคือ มีพระราชบัญญัติหรือกฎหมายลำดับรอง ที่อาศัยอำนาจจากพระราชบัญญัติกำหนดให้จัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะ นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนจึงดำเนินกิจกรรมที่เป็นบริการสาธารณะและมีการใช้อำนาจมหาชน เช่น กระทรวง¹² ทบวง กรม¹³ องค์การมหาชนของรัฐ เทศบาล วัด เป็นต้น

ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนหรือนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนต่างก็มีสิทธิและหน้าที่เป็นไปตามกฎหมายที่ก่อตั้งนิติบุคคลนั้นๆ ขึ้นซึ่งภาพรวมและองค์ประกอบของนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนและนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้นมีส่วนที่สำคัญๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ ดังนี้

1. นิติบุคคลจะเกิดขึ้นได้จากทฤษฎีหรือแนวคิดดังนี้คือ

¹² คำพิพากษาฎีกาที่ 950/2491 "กระทรวงเป็นนิติบุคคลย่อมตกอยู่ภายใต้บังคับแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 66 กล่าวคือ มีสิทธิและหน้าที่ภายในขอบวัตถุประสงค์ของตนดังมีกำหนดไว้ในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งไม่ว่าจะทำอะไรได้ทุกอย่าง"

¹³ กระทรวง ทบวง กรม มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534

ก. ทฤษฎีการสมมติ (Fiction theory) ทฤษฎีนี้ถือว่านิติบุคคลนั้นเป็นผลแห่งการยอมรับรองโดยกฎหมาย

ข. ทฤษฎีที่มีอยู่จริงหรือเป็นองค์ภาพ Realistic หรือ Organic Theory ถือว่านิติบุคคลเป็นนิติบุคคลที่มีอยู่จริงและมีสถานภาพแยกต่างหากจากบุคคลธรรมดา (A separate legal entity) ตามที่ Professor Friedmann ได้ใช้คำว่า “The real existence of legal person”

2. นิติบุคคลจะต้องดำรงคงอยู่ (existence) โดยไม่จำเป็นต้องกำหนดระยะเวลาแต่ประการใด แต่ข้อสำคัญคือจะต้องมีความต่อเนื่องหรือสืบเนื่อง (Continuity) รวมความเรียกว่า “Continuous legal existence”

3. นิติบุคคลจะต้องมีสถานภาพแยกออกจากบุคคลธรรมดา (A separate legal entity) แต่ในขณะเดียวกันจะต้องมีบุคคลธรรมดาเป็นผู้กระทำการแทนหรือแสดงเจตนา ซึ่งเรียกบุคคลดังกล่าวว่า “ผู้แทนนิติบุคคล” (legal representative) การกระทำของผู้แทนนิติบุคคลจะต้องกระทำภายในขอบวัตถุประสงค์ ข้อบังคับ ขอบอำนาจ กฎหมาย กฎระเบียบ ฯลฯ ที่ชอบด้วยกฎหมาย

4. นิติบุคคลจะต้องเป็นวัตถุแห่งกฎหมายโดยการรับรองของกฎหมายและนิติบุคคลจะต้องเป็นประธานหรือผู้มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย

5. นิติบุคคลจะต้องมีการจัดระเบียบและมีการบริหารเพื่อจุดมุ่งหมายที่เด่นชัดบางประการ เพราะนิติบุคคลจะต้องมีวัตถุประสงค์หรือมีเป้าหมายที่เด่นชัดและจะต้องเป็นวัตถุประสงค์ที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย เช่น บริษัทจำกัด ประกอบธุรกิจเพื่อแสวงหากำไร สมาคมมีวัตถุประสงค์เพื่อการพบปะสังสรรค์ จัดกิจกรรมกีฬา ดนตรีสำหรับสมาชิก มูลนิธิมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา วัฒนธรรม เป็นต้น ถ้านิติบุคคลไม่มีวัตถุประสงค์ นิติบุคคลก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้

6. นิติบุคคลจะต้องมีทรัพย์สิน (property)

7. นิติบุคคลจะต้องมีสิทธิ หน้าที่ ความรับผิดชอบ เช่น เป็นเจ้าหนี้ ลูกหนี้ โจทก์ จำเลย เป็นต้น

ในมาตรา 66 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า “นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่นภายในขอบแห่งอำนาจ หน้าที่ หรือวัตถุประสงค์ที่ได้บัญญัติหรือกำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับ หรือตราสารจัดตั้ง” การที่กฎหมายบัญญัติรับรองสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคลไว้ดังกล่าวเนื่องจากว่า นิติบุคคลมีความจำเป็นและมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของมนุษย์ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินกิจการของนิติบุคคลดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและมีกฎเกณฑ์จึงจำเป็นต้องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคลซึ่งเป็นบุคคลสมมติขึ้นโดย

กฎหมาย ซึ่งสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคลอาจไม่เหมือนกับบุคคลธรรมดาทั้งหมด ทั้งนี้ นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ภายใต้หลักเกณฑ์ดังนี้¹⁴

1) ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่น

โดยหลักแล้วนิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ทั่วไป คือ นิติบุคคลอาจเป็นเจ้าของและ/หรือลูกหนี้มีสิทธิถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินต่างๆ มีความสามารถเข้าทำนิติกรรมสัญญาต่างๆ ภายในขอบวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลได้ แต่สิทธิและหน้าที่ดังกล่าวนี้มีข้อจำกัด คือ จะต้องอยู่ในขอบเขตของกฎหมายเท่านั้น จะเป็นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่นใดก็ได้ จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายเป็นตัวกำหนดสิทธิและหน้าที่ของนิติบุคคลขึ้นและนิติบุคคลจะต้องดำเนินงานตามข้อจำกัดที่กฎหมายให้ไว้เท่านั้น

2) ภายในขอบอำนาจหน้าที่หรือวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลดังที่ได้กำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับ หรือตราสารจัดตั้ง

นอกจากนิติบุคคลจะต้องกระทำการภายในขอบเขตสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายแล้ว นิติบุคคลยังจะต้องกระทำภายในขอบแห่งอำนาจ หน้าที่ หรือวัตถุประสงค์ของตนดังที่ได้กำหนดไว้ในข้อบังคับหรือตราสารที่ตั่งนิติบุคคลนั้นขึ้นซึ่งวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลสามารถรู้ได้จากกฎหมายและข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง การพิจารณาวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่ามีความกว้างขวางกว่ากฎหมายเดิมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เดิมในมาตรา 69 ซึ่งบัญญัติว่า “นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ตามบทบัญญัติทั้งปวงแห่งกฎหมายภายในขอบวัตถุประสงค์ของตนดังที่กำหนดไว้ในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง” ซึ่งการพิจารณาวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลตามกฎหมายเท่านั้นจะเห็นได้ว่ามีเฉพาะในข้อบังคับและตราสารจัดตั้งเท่านั้น แต่ในปัจจุบันนี้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่แก้ไขใหม่ มาตรา 66 ได้เพิ่มเติมความถึงว่า การพิจารณาวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลนั้นอาจจะมีบัญญัติไว้ในกฎหมายก็ได้ หากกฎหมายใดกำหนดให้นิติบุคคลดำเนินการได้แล้ว นิติบุคคลนั้นย่อมสามารถดำเนินการไปได้ตามกฎหมายแม้จะไม่มีในข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งก็ตามเพราะเมื่อกฎหมายบัญญัติให้ทำได้แล้ว กฎหมายย่อมมีความสำคัญกว่าข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้ง เนื่องจากข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งนั้นก็เป็ผลที่กำหนดตามอำนาจของกฎหมาย

จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับ หรือตราสารจัดตั้งนั้นมีความสำคัญในการจำกัดสิทธิหน้าที่ของนิติบุคคล ซึ่งคำว่า “วัตถุประสงค์” จะมีขอบเขตแค่นี้ เพียงใดนั้นก็ยังคงเป็นปัญหาในการวินิจฉัยซึ่งหากวินิจฉัยแล้วเห็นว่า การกระทำใดของนิติบุคคลอยู่นอกเหนือ

¹⁴ ประสิทธิ์ ไขว้โลกุล, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติบุคคลและความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2543) น. 65-66.

วัตถุประสงค์ (Ultra Vires) ของนิติบุคคลก็ย่อมไม่ผูกพันนิติบุคคล นิติบุคคลก็ไม่อาจจะให้สัตยาบันหรือเข้าถือเอาประโยชน์จากการกระทำนั้นได้

2.4 ข้อจำกัดสิทธิของนิติบุคคล

นิติบุคคลเป็นบุคคลที่สมมติขึ้นโดยกฎหมายมีสิทธิและหน้าที่เหมือนบุคคลธรรมดาแต่โดยเหตุที่นิติบุคคลไม่มีชีวิต ไม่มีจิตใจ แตกต่างกับบุคคลธรรมดา นิติบุคคลจึงมีข้อจำกัดสิทธิและหน้าที่ดังจะเห็นได้ชัดในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 67 ซึ่งบัญญัติว่า “นิติบุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ซึ่งโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น” จากบทบัญญัติดังกล่าวจะเห็นได้ว่านิติบุคคลมีสิทธิและหน้าที่เหมือนเช่นบุคคลธรรมดาแต่มีข้อยกเว้นอยู่ 2 ประการที่นิติบุคคลไม่สามารถที่จะมีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดา ดังนี้¹⁵

1. ข้อยกเว้นตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 66

ถ้ากฎหมายบัญญัติไว้ว่านิติบุคคลจะมีสิทธิและหน้าที่เพียงใดแล้ว ก็คงมีได้เพียงเท่านั้น นิติบุคคลไม่มีสิทธิและหน้าที่นอกขอบวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในตราสารจัดตั้งหรือตามข้อบังคับของนิติบุคคลนั้น

2. ข้อยกเว้นในเรื่องสิทธิและหน้าที่ซึ่งโดยสภาพจะพึงมีพึงเป็นได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดาเท่านั้น ได้แก่

2.1 สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายแพ่งว่าด้วยครอบครัว มรดก เช่น สิทธิทำการหมั้น สมรส การรับบุตรบุญธรรม การทำพินัยกรรม เป็นต้น

2.2 สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายมหาชน เช่น สิทธิในการนับถือศาสนา การเข้ารับราชการทหาร หรือการเข้ารับราชการ เป็นต้น

2.3 สิทธิและหน้าที่ทางกฎหมายอาญา เช่น นิติบุคคลไม่อาจเป็นโจทก์หรือจำเลยในคดีความผิดอาญาบางประเภท เช่น ความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเรา ความผิดฐานฉ้อโกงทรัพย์สิน ซึ่งทรัพย์สินปล้นทรัพย์ เป็นต้น

2.4 สิทธิและหน้าที่ทางการเมือง เช่น การเข้าสมัครรับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การใช้สิทธิลงคะแนนเสียง การแสดงความเห็นประชามติ เป็นต้น

¹⁵ เพิ่งอ้าง, น.88-89.

2.5 ผู้แทนนิติบุคคล

ดังที่กล่าวไปแล้วว่านิติบุคคลไม่ใช่เป็นคนจริง ไม่มีสภาพเหมือนบุคคลธรรมดา ไม่มีตัวตน อีกทั้งไม่มีชีวิตจิตใจ ดังนั้น การแสดงเจตนาใดๆ ของนิติบุคคลจึงไม่สามารถแสดงได้ด้วยตนเอง ดังนั้น ความประสงค์ของนิติบุคคลย่อมแสดงให้ปรากฏได้โดยผู้แทนทั้งหลายของนิติบุคคลดังที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 70 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “นิติบุคคลต้องมีผู้แทนหนึ่งคนหรือหลายคน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมาย ข้อบังคับ หรือตราสารจัดตั้งจะได้กำหนดไว้” และในมาตรา 70 วรรคสองบัญญัติว่า “ความประสงค์ของนิติบุคคลย่อมแสดงออกโดยผู้แทนของนิติบุคคล” ไม่ว่านิติบุคคลนั้นจะเกิดขึ้นตามกฎหมายเอกชนหรือกฎหมายมหาชนก็ย่อมที่จะต้องมีการมีผู้แทนนิติบุคคลเพื่อเป็นผู้แสดง ความประสงค์ของนิติบุคคลแทนนิติบุคคล

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้แทนนิติบุคคลจะมีอำนาจหน้าที่ในการกระทำการใดๆ แทนนิติบุคคลก็ตาม แต่ผู้แทนนิติบุคคลก็ต้องกระทำการใดๆ ภายในขอบอำนาจและวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลตามกฎหมายและ/หรือข้อบังคับหรือตราสารจัดตั้งนิติบุคคล หากผู้แทนทำการนอกเหนือขอบวัตถุประสงค์ก็เป็นการกระทำเกินอำนาจ (Ultra Vires) อันไม่นับว่าเป็นการกระทำของ นิติบุคคล ดังนั้น นิติบุคคลจึงไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำของผู้แทนนิติบุคคลดังกล่าว (ฎีกาที่ 1050/2504¹⁶ ฎีกาที่ 1669/2506¹⁷ ฎีกาที่ 41/2509¹⁸ ฎีกาที่ 3482/2525¹⁹ ฎีกาที่ 3388/2531²⁰)

¹⁶ คำพิพากษาฎีกาที่ 1050/2504 “จำเลยอื่นซึ่งเป็นกรรมการของบริษัท จำเลยที่ 1 กระทำการโฆษณาชักชวนประชาชนให้เข้าเป็นสมาชิกถือหุ้นของบริษัทจำเลยที่ 1 ซึ่งรับโอนหุ้นจากผู้ถือหุ้นเดิมโดยบริษัทสัญญาจะจ่ายเงินให้แก่ผู้รับประโยชน์เมื่อผู้ถือหุ้นถึงแก่กรรมอันเป็นกิจการค้าคล้ายคลึงกับการประกันชีวิตโดยมิได้รับอนุญาต แม้จำเลยอื่นนั้นกระทำในนามของบริษัท จำเลยที่ 1 ก็เป็นกิจการซึ่งกระทำโดยจำเลยอื่นนั่นเอง บริษัทจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นนิติบุคคลจะกระทำกิจการอันเป็นการนอกวัตถุประสงค์มิได้ จึงลงโทษบริษัทจำเลยที่ 1 ไม่ได้”

¹⁷ คำพิพากษาฎีกาที่ 1669/2506 “นิติบุคคลย่อมมีเจตนาในการกระทำความผิดทางอาญาได้ ถ้ากรรมการผู้จัดการนิติบุคคลนั้นได้กระทำไปตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลซึ่งได้จดทะเบียนไว้และนิติบุคคลนั้นได้รับประโยชน์อันเกิดจากการกระทำนั้น”

¹⁸ คำพิพากษาฎีกาที่ 41/2509 “วัตถุประสงค์ของห้างจำเลยซึ่งเป็นห้างหุ้นส่วนจำกัดที่จดทะเบียนไว้มีว่า เพื่อประกอบพานิชการในประเภททำการค้าสินค้าพื้นเมืองทำการส่งสินค้าเข้าและส่งออก ทำการค้าเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ทำการเป็นนายหน้าและตัวแทนต่างๆ ดังนั้นเมื่อผู้จัดการของจำเลยไปทำสัญญาค้าประกันหนี้จึงเป็นการกระทำนอกวัตถุประสงค์ของจำเลย จำเลยจึงไม่ต้องรับผิดชอบ”

หากการกระทำของผู้แทนนิติบุคคลใดเป็นการกระทำที่อยู่ภายในขอบวัตถุประสงค์ของ นิติบุคคลแล้วย่อมเป็นการผูกพันนิติบุคคล (คำพิพากษาฎีกาที่ 1620/2508²¹) และหากการกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลใด นิติบุคคลก็จะต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่บุคคลที่ได้รับความเสียหายด้วยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 76 วรรคแรก ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “ถ้าการกระทำตามหน้าที่ของผู้แทนนิติบุคคลหรือผู้มีอำนาจทำการแทนนิติบุคคล เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น นิติบุคคลนั้นต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้นแต่ไม่สูญเสียสิทธิที่จะไล่เบี้ยเอาแก่ผู้ก่อความเสียหาย”

¹⁹ คำพิพากษาฎีกาที่ 3482/2525 “จำเลยเป็นหุ้นส่วนผู้จัดการของห้างหุ้นส่วนจำกัดได้เข้าทำสัญญาค้ำประกันบุคคลภายนอกแทนห้างอันเป็นกิจการนอกวัตถุประสงค์ของห้าง การกระทำของจำเลยจึงเป็นเรื่องตัวแทนกระทำโดยปราศจากอำนาจหรือทำนอกเหนือขอบอำนาจจำเลยจึงต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกโดยลำพังตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 832 จำเลยจะพ้นความรับผิดชอบเมื่อจำเลยพิสูจน์ได้ว่า บุคคลภายนอกได้รู้ยู่่ว่าจำเลยทำการโดยปราศจากอำนาจหรือทำนอกเหนือขอบอำนาจ”

²⁰ คำพิพากษาฎีกาที่ 3388/2531 “การซื้อลดเช็คกับการให้กู้ยืมเงินเป็นนิติกรรมคนละประเภทมีกฎหมายรองรับในเรื่องรูปแบบและผลประโยชน์ผิดแยกแตกต่างกัน ดังนั้น การที่บริษัทโจทก์มีวัตถุประสงค์ให้กู้ยืมเงิน จึงไม่อาจฟังว่า การซื้อลดเช็คอยู่ในขอบวัตถุประสงค์ของบริษัทโจทก์ บริษัทโจทก์ไม่มีวัตถุประสงค์ให้ทำการรับซื้อลดเช็ค แต่รับซื้อลดเช็คไว้ ถือว่าบริษัทโจทก์ได้เช็คมาโดยการประกอบกิจการนอกขอบวัตถุประสงค์ไม่อาจอ้างได้ว่าเป็นผู้ทรงเช็คโดยชอบและไม่เป็นผู้เสียหายดำเนินคดีแก่จำเลยตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค”

²¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 1620/2508 “จำเลยที่ 1 เป็นบริษัทจำกัด เป็นนิติบุคคล จึงเป็นเพียงบุคคลสมมติโดยอำนาจของกฎหมาย ดำเนินหรือปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของบริษัทด้วยตนเองไม่ได้ ต้องดำเนินหรือปฏิบัติงานโดยผู้แทน จำเลยที่ 2 เป็นกรรมการผู้จัดการ จึงเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินหรือปฏิบัติงานของบริษัทจำเลยที่ 1 จำเลยที่ 1 กระทำความผิดก็ได้ชื่อว่าเป็นการกระทำของจำเลยที่ 2 ด้วย”

อย่างไรก็ตามการดำเนินการของนิติบุคคลนั้นหาจำต้องแสดงเจตนาโดยผู้แทนของนิติบุคคลเสมอไปไม่ ผู้แทนของนิติบุคคลอาจแต่งตั้งตัวแทนเพื่อกระทำนิติกรรมต่างๆ แทนผู้แทนของนิติบุคคลก็ได้หรือนิติบุคคลอาจถือเอาประโยชน์และต้องรับผิดชอบจากการกระทำโดยตัวแทนก็ได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 704/2499)²²

2.6 ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการเกิดสถานภาพและฐานะของนิติบุคคล

ทฤษฎีกฎหมาย หมายถึง หลักหรือข้อคิดเห็นในทางกฎหมายซึ่งนักนิติศาสตร์ (Jurists) ได้คิดค้นขึ้นและนับว่ามีความสำคัญต่อการวิเคราะห์หาเหตุผลแห่งการบัญญัติกฎหมายเป็นอย่างมาก และโดยปกติในการร่างกฎหมายที่สำคัญ ผู้ร่างก็มักจะนำเอาทฤษฎีกฎหมายมาเป็นแนวทางในการร่างกฎหมายขึ้นบังคับใช้กับประชาชน ดังนั้น หากเราประสงค์ที่จะวิเคราะห์หาเหตุผลในกฎหมายฉบับนั้นๆ ว่ามีเจตนารมณ์อย่างไร หรือเพราะเหตุใดจึงได้ร่างกฎหมายฉบับนั้นขึ้นมา ทางหนึ่งที่จะช่วยให้เราวิเคราะห์หาเจตนารมณ์ของกฎหมายได้ ก็คือ “ทฤษฎีกฎหมาย” ซึ่งเป็นหลักในการร่างกฎหมายนั่นเอง²³

สำหรับทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวกับการเกิดสถานภาพและฐานะของนิติบุคคลนั้นไม่ปรากฏข้อเท็จจริงแน่นอนและเด่นชัดว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด และเกิดขึ้นที่ประเทศใดแต่เท่าที่พบในปัจจุบันจะเห็นได้ว่ามีทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวกับการเกิดสถานภาพและฐานะของนิติบุคคลนั้นหลายทฤษฎี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของระบบกฎหมายแต่ละระบบและของแต่ละประเทศซึ่งแม้แต่นัก

²² คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 704/2499 “อัยการดำเนินการกิจการบริษัทจำกัดนั้น บริษัทหาจำต้องแสดงเจตนาโดยผู้แทนของบริษัทจำกัดเสมอไปไม่ บริษัทอาจถือเอาประโยชน์และต้องรับผิดชอบจากการกระทำโดยทางตัวแทนของบริษัทก็ได้

ถ้าข้อเท็จจริงเป็นที่เห็นได้ว่าบริษัทจำเลยได้เจตนาบุคคลหนึ่งหรือกว่านั้นให้เป็นตัวแทนของบริษัทจำเลยในการซื้อขายกับบริษัทโจทก์ย่อมถือได้แล้วว่าบริษัทจำเลยต้องรับผิดชอบจากการกระทำโดยทางตัวแทนที่ตนเจตนา นั้นตามที่ประทับบนเอกสารปรากฏชัดเจนว่าเป็นตราชื่อบริษัทจำเลย บริษัทจำเลยจะได้แย้งว่าไม่ใช่หรือมีการปลอมแปลงอย่างไรก็ตามที่จำเลยจะสืบแสดงให้เห็นชัดเจนได้โดยง่าย คำของพยานจำเลยที่เพียงเบิกความว่าจำไม่ได้หาทำให้ตราชื่อของบริษัทจำเลยเป็นตราปลอมไปไม่ได้”

²³ วิชา มหาคุณ, “ทฤษฎีกฎหมาย,” วารสารกฎหมาย, ฉบับที่ 3 ปีที่ 1, (กันยายน 2517), น. 70-71.

นิติศาสตร์แต่ละท่านเองก็ยังมีความคิดแตกต่างกันออกไปดังทฤษฎี (The principal theory of corporate personality)²⁴ และแนวคิดต่างๆ ที่จะนำเสนอต่อไปนี้

ก. ทฤษฎีที่สมมติว่านิติบุคคลเป็นบุคคล (Fiction Theory)

นักนิติศาสตร์ชาวเยอรมันและ Professor Sir John Salmond นักนิติศาสตร์ชาวอังกฤษ เป็นบุคคลที่ยอมรับทฤษฎีนี้โดยเห็นว่าเป็นนิติบุคคลตาม Fiction theory เกิดขึ้นเพราะผลการรับรองของกฎหมายโดยแบ่งสถานภาพของนิติบุคคลออกจากบุคคลธรรมดาและให้นิติบุคคลได้รับการปฏิบัติเสมือนเป็นบุคคล (They are treated as if they were persons) ซึ่งความจริงแล้ว นิติบุคคลไม่มีความเป็นอยู่ของสภาพบุคคลที่แท้จริงเพียงถือว่าเป็นบุคคลที่กฎหมายสมมติขึ้นเพื่อให้มีสิทธิและหน้าที่เสมือนบุคคลธรรมดาเท่านั้น

ข. ทฤษฎีที่ถือว่านิติบุคคลได้เกิดขึ้นและมีอยู่จริง (The realistic or organic theory, the real existence of legal persons)

ทฤษฎีนี้เห็นว่าการเกิดขึ้นของนิติบุคคลเป็นเรื่องที่กฎหมายยอมรับรองกลุ่มบุคคล หรือ คณะบุคคลที่ร่วมกันจัดตั้งบริษัทโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหากำไรหรือผลประโยชน์ตามที่ภาษาเยอรมันเรียกว่า "reale Verbandsperson" แปลว่า สมาคม การรวมของกลุ่มบุคคล เช่น บริษัท ทฤษฎีนี้ได้ถือว่าคณะบุคคลได้รวมตัวกัน นิติบุคคลเกิดขึ้นและมีอยู่จริง ผู้แทนของนิติบุคคลไม่อาจแยกออกจากนิติบุคคลได้ จึงถือได้ว่าผู้แทนของนิติบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของนิติบุคคล ดังนั้น สถานภาพและฐานะของนิติบุคคล จึงมิใช่เป็นเพียงสิ่งที่สมมติขึ้นตามกฎหมายเท่านั้น (It is not a fictions legal creation) ซึ่งทฤษฎีนี้ท่าน Gierke นักนิติศาสตร์เยอรมันและท่าน Maitland เป็นผู้สนับสนุนทฤษฎีนี้และยังได้คัดค้านโต้แย้งทฤษฎีดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้นด้วย

ค. ทฤษฎีที่ถือว่านิติบุคคลเกิดขึ้นเพราะอำนาจรัฐ (Concession Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่ยึดถือปรัชญาเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยของรัฐ (The philosophy of sovereign national state) ซึ่งแตกต่างจาก Fiction theory ในลักษณะบางประการ ทฤษฎีนี้ได้รับการสนับสนุนจากนักกฎหมายกลุ่มที่เห็นด้วยกับ Fiction theory ซึ่งได้แก่ Savigny, Dicey และ Salmond

นอกจากทฤษฎีและแนวคิดดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีแนวคิดเกี่ยวกับนิติบุคคลอื่นๆ อีก เช่น แนวคิดเกี่ยวกับนิติบุคคลของ Sir Frederick Pollock นักกฎหมายชาวอังกฤษซึ่งได้กล่าวไว้ว่า "นิติบุคคล (Artificial person) จะต้องเป็นประธานแห่งหน้าที่และสิทธิ (Subject of duties and rights) ซึ่งกระทำการแทนโดยบุคคลธรรมดาคนหนึ่งคนใดหรือหลายคนก็ได้ อย่างไรก็ตามนิติบุคคลจะต้องมีลักษณะการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องหรือสืบเนื่องกัน (Continuous legal existence) โดยไม่ต้องไป ยึดหลักอายุไข

²⁴ Wolfgang Friedmann, Legal Theory, 5 th Edition (New York : Columbia University Press. 1967), pp.556-557.

ของบุคคลธรรมดาแต่ประการใด ดังนั้นนิติบุคคลจึงอาจจะดำรงอยู่ได้นับร้อยปี ซึ่งการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องนี้ โดยผลของกฎหมายจะต้องมีลักษณะเพื่อปฏิบัติพันธกิจทางสาธารณะ (Public functions) หรือมีวัตถุประสงค์โดยเฉพาะซึ่งเป็นการยอมรับทั่วไปเพื่อให้เกิดอรรถประโยชน์ต่อสาธารณะหรือผลประโยชน์ร่วมกันอันชอบด้วยกฎหมายที่เกี่ยวกับบุคคลธรรมดา (Lawful common interest of natural persons concerned)²⁵

2.7 การลงโทษนิติบุคคล

นโยบายทางอาญาของทุกๆ ระบบกฎหมายไม่ว่าจะเป็นระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) และระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ต่างเห็นพ้องต้องกันว่านิติบุคคลมีความรับผิดชอบทางอาญาได้ในความผิดเกือบทุกประเภท แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ปัญหาการกำหนดโทษแก่นิติบุคคลอย่างโทษที่มีกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 ซึ่งกำหนดโทษที่ศาลจะใช้ลงแก่ผู้กระทำความผิดไว้ 5 ประเภท ซึ่งจากโทษที่มีกำหนดไว้ดังกล่าว จะเห็นได้ชัดว่านิติบุคคลสามารถรับโทษได้เพียงโทษปรับและ/หรือโทษริบทรัพย์สินเท่านั้น ส่วนโทษที่เหลือได้แก่ โทษประหารชีวิต โทษจำคุก และโทษกักขังนั้นไม่สามารถลงโทษนิติบุคคลได้เนื่องจากสภาพของนิติบุคคลไม่เปิดช่องให้ลงโทษนั้นๆ แก่นิติบุคคลได้ นอกจากนี้การลงโทษปรับ อัตราค่าปรับ ก็ยังไม่สูงพอที่จะบังคับจากนิติบุคคลเนื่องจากมีอัตราโทษเท่าเทียมกันกับบุคคลธรรมดาซึ่งเป็นธรรมดาที่นิติบุคคลจะต้องมีกำลังในการชำระค่าปรับมากกว่าบุคคลธรรมดาอย่างแน่นอน จากเหตุดังกล่าวจึงทำให้เกิดเป็นปัญหาในการกำหนดโทษแก่นิติบุคคลที่กระทำความผิดเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามแม้การลงโทษนิติบุคคลจะยังคงเป็นปัญหาในทางปฏิบัติในขณะนี้แต่ก็พบว่าศาลก็ได้มีคำพิพากษาลงโทษนิติบุคคลที่กระทำความผิดมาโดยตลอด จึงเป็นเรื่องที่น่าพิจารณาว่าการลงโทษนิติบุคคลดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์ในการลงโทษเช่นไร และมีผลดีหรือผลเสียมากน้อยแค่ไหน เพียงไร

ก. วัตถุประสงค์ของการลงโทษนิติบุคคล

วัตถุประสงค์ของการลงโทษผู้กระทำความผิดในทางอาญานั้นส่วนใหญ่มักจะอ้างกันไว้เพื่อเป็นการคุ้มครองสังคมมากกว่าเพื่อเหตุอื่นแต่ก็เห็นได้ว่าแม้การคุ้มครองสังคมจะเป็นจุดหมายชั้นสุดท้าย

²⁵ Sir Frederick Pollock, First Book of Jurisprudence, 5th ed. (London : Macmillan & Co., Ltd., 1923), p.115.

ของการลงโทษก็ตามแต่ปัญหาที่จะต้องพิจารณาก็คือ ควรใช้วิธีการลงโทษอย่างไรจึงจะได้ผลเป็นการคุ้มครองสังคมที่ดีที่สุด²⁶

การลงโทษทำให้เกิดผลได้ต่างกันหลายประการไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน ปรามปราม และแก้ไขตัวผู้กระทำความผิดตลอดจนต้องการลงโทษบุคคลที่กระทำด้วยเจตนาโดยรู้อยู่ว่าอะไรเป็นความผิดและยังคงกระทำลงด้วยความสมัครใจ ประกอบกับความเสียหายที่เกิดขึ้นจากลักษณะของจิต (Culpable state of mind) ที่แตกต่างกันออกไปด้วย²⁷ แล้วแต่วิธีการที่จะดำเนินการลงโทษ จึงได้มีทฤษฎีต่างๆ เกิดขึ้นมาขัดแย้งกันว่าควรมีการลงโทษเพื่อให้เกิดผลอย่างไรหรืออีกนัยหนึ่งคือ การลงโทษควรมีวัตถุประสงค์อย่างไร ทฤษฎีต่างๆ ดังกล่าวที่มีความสำคัญและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปมีดังนี้²⁸

- 1) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการทดแทน (Retribution)
- 2) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการข่มขู่ (Deterrence)
- 3) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข (Reformation)
- 4) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการตัดไม้ให้มีโอกาสกระทำผิดอีก (Incapacitation)
- 5) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อฟื้นฟูผู้กระทำความผิด (Rehabilitation)
- 6) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อชดเชยความเสียหาย (Restitution)
- 7) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อให้สาสมกับความผิดที่ได้กระทำ

อาจเห็นได้ว่าการลงโทษผู้กระทำความผิดในบางกรณี วัตถุประสงค์ตามทฤษฎีการลงโทษดังที่กล่าวข้างต้นมีความขัดกัน คือ ถ้าดำเนินการลงโทษตามวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งก็อาจไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษอย่างอื่น แต่บางครั้งวัตถุประสงค์การลงโทษก็อาจเข้ากันได้ คือ ถ้าดำเนินการลงโทษตามวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งแล้วก็เป็นผลตามวัตถุประสงค์อย่างอื่นด้วย

การศึกษาถึงทฤษฎีการลงโทษต่างๆ ดังกล่าวนั้นมีประโยชน์ในการที่จะเป็นแนวทางให้บุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่จะสามารถใช้วิจารณ์ญาณเพื่อพิจารณาว่า เหตุใดจึงต้องมีการลงโทษ ผลกระทบของการกระทำความผิดที่มีต่อตัวผู้เสียหายเป็นอย่างไร ผู้กระทำความผิดสมควรที่จะ ถูกลงโทษหรือไม่ เพียงใด การ

²⁶ อุททิศ แสณโกศิก, "วัตถุประสงค์ของการลงโทษ," บทบัญญัติ, เล่ม 2 ปีที่ 27, (2513), น. 271.

²⁷ ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, กฎหมายอาญา : หลักและปัญหา แก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2545) น.96.

²⁸ ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ, กฎหมายอาญา : หลักและปัญหา พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2547) น.349-351.

ลงโทษจะส่งผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจเป็นส่วนรวมหรือไม่²⁹ เพียงใด หรือการลงโทษนั้นจะมีผลกระทบต่อตัวจำเลยหรือครอบครัวของจำเลยเพียงใด เรียกได้ว่าการศึกษาดังกล่าวถึงทฤษฎีการลงโทษนั้นมีความสำคัญต่อการใช้ดุลพินิจของศาลในการลงโทษผู้กระทำผิดอย่างมากทีเดียว³⁰

สำหรับในประมวลกฎหมายอาญาของสหรัฐอเมริกาได้มีบัญญัติวัตถุประสงค์ของการลงโทษทางอาญาไว้อย่างชัดเจนอยู่ในมาตรา 1-1 A2 ซึ่งบัญญัติไว้ ดังนี้³¹

“วัตถุประสงค์โดยทั่วไป

วัตถุประสงค์ของประมวลกฎหมายนี้ก็คือเพื่อที่จะเสริมสร้างความยุติธรรมขึ้นในระบบสหรัฐทั้งหมดเพื่อที่ประเทศชาติ และประชาชนจะได้มีความอบอุ่นใจในการรักษาไว้ซึ่งชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และผลประโยชน์อื่นๆ

ประมวลกฎหมายนี้มุ่งมั่นที่จะส่งเสริมและคงไว้ซึ่งระบบแห่งคุณธรรมของมหาชนและการปฏิบัติได้ตอบของมหาชนโดยการลงโทษที่อันเหมาะสม

ประมวลกฎหมายนี้มุ่งมั่นที่จะส่งเสริมความปลอดภัยและความมั่นคงของบุคคลทั้งปวง โดยการป้องปรามโดยใช้วิธีแจ้งต่อสังคมให้เห็นถึงความผิดต่างๆ ว่ามีอะไรบ้าง และโทษทัณฑ์ที่ได้กำหนดไว้โดยตัวบทกฎหมายมีอยู่อย่างไรและเมื่อวิธีการนี้ใช้ไม่ได้ผลก็จะใช้วิธีแก้ไขผู้กระทำความผิดหรือการทำให้ผู้กระทำความผิดนั้นไม่สามารถที่จะกระทำความผิดต่อไปได้โดยวิธีการอันสมควร”

สำหรับการลงโทษนิติบุคคลนั้นเห็นว่าการที่นิติบุคคลได้มีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมากนั้นทำให้เล็งเห็นได้ว่าการดำเนินงานของนิติบุคคลใดๆ อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมและส่วนรวมได้ และผลกระทบที่สังคมและส่วนรวมได้รับน่าจะมีจำนวนที่มากกว่าการกระทำผิดของบุคคลธรรมดา จากเหตุดังกล่าวจึงมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดโทษสำหรับนิติบุคคลขึ้น ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมการประกอบกิจการของนิติบุคคลนั้นๆ ซึ่ง ถือเป็นนโยบายทางอาญา (Criminal Policy) นอกจากนี้ผู้เขียนยังเห็นว่าการกำหนดโทษนิติบุคคลดังกล่าวน่าจะเป็นไปตามทฤษฎีการลงโทษเพื่อเป็นการปรับปรุงแก้ไข (reformation) เพื่อมิให้ นิติบุคคลกระทำความผิดอีกหรือเป็นไปตามทฤษฎีการลงโทษเพื่อชดเชยความเสียหาย (Restitution) ตามที่นิติบุคคลเป็นผู้ก่อขึ้นนั่นเอง

²⁹ ประมาณ ชันชื้อ, “หลักการใช้ดุลพินิจในการลงโทษ,” ดุลพินิจ เล่ม 5 ปีที่ 37, (กันยายน – ตุลาคม 2533), น.6.

³⁰ ไชยยศ วรพันธ์ศิริ, “ดุลพินิจในการลงโทษผู้กระทำผิด,” ดุลพินิจ เล่ม 5 ปีที่ 41, (กันยายน – ตุลาคม 2537), น.121.

³¹ อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, “ร่างประมวลกฎหมายอาญาเปรียบเทียบกับด้วยโทษและทฤษฎีการลงโทษ,” วารสารกฎหมาย, เล่ม 1 ปีที่ 3, (มกราคม – เมษายน 2520), น.43.

ข. ประโยชน์ของการลงโทษนิติบุคคล

ผลที่แท้จริงที่นิติบุคคลควรจะได้รับจากการลงโทษนั้น ควรจะเป็นการทำให้ผู้แทน นิติบุคคลหรือผู้ถือหุ้นในนิติบุคคลนั้นๆ มีความรู้สึกที่จะต้องคอยระมัดระวังการดำเนินงานใดๆ ของนิติบุคคลเพื่อป้องกันมิให้เกิดการกระทำผิดอาญาขึ้น หรือควรจะทำให้ผู้แทนของนิติบุคคล เกิดความรู้สึกที่ไม่อยากจะกระทำความผิดซ้ำอันเป็นเหตุให้นิติบุคคลต้องรับผิดทางอาญาขึ้นอีก ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวมและเพื่อประโยชน์ของผู้กระทำความผิดเองซึ่งเป็นเป้าหมายของนโยบายทางอาญา แต่ความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ โทษที่นิติบุคคลได้รับส่วนใหญ่ก็คือ โทษปรับ เนื่องจากเป็นโทษที่มีความเหมาะสมมากที่สุดที่จะใช้ลงโทษแก่นิติบุคคลซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดและเนื่องจากโทษปรับตามที่มีบัญญัติไว้ในฐานความผิดต่างๆ ในประมวลกฎหมายอาญานั้น มีอัตราโทษที่ไม่สูงมาก เนื่องจากเจตนากรณีที่แท้จริงของการกำหนดโทษในประมวลกฎหมายอาญานั้นมุ่งประสงค์จะใช้บังคับกับผู้กระทำความผิดที่เป็นบุคคลธรรมดาจึงทำให้เห็นได้ว่า เมื่ออัตราค่าปรับของบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลมีความเท่าเทียมกัน ความสามารถในการชำระค่าปรับของนิติบุคคลย่อมมีสูงกว่าบุคคลธรรมดา จึงไม่เป็นปัญหากับนิติบุคคลแต่ประการใด และศาลเองก็ไม่สามารถที่จะกำหนดอัตราค่าปรับให้มีความเหมาะสมกับการกระทำความผิดของนิติบุคคลได้เนื่องจากจะเป็นการพิพากษาเกินบทบัญญัติของกฎหมายที่มีอยู่ซึ่งเป็นการต้องห้าม ด้วยเหตุนี้ นิติบุคคลเองก็อาจจะเห็นว่าบทลงโทษที่ใช้บังคับอยู่นั้นไม่มีสภาพบังคับ (Sanction) พอที่จะทำให้นิติบุคคลเกิดความเกรงกลัวต่อการกระทำความผิดอาญาได้ การลงโทษนิติบุคคลด้วยโทษปรับดังกล่าวจึงไม่บรรลุเป้าหมายของนโยบายทางอาญาดังที่ได้กล่าวข้างต้นแต่ใช่ว่าการลงโทษ นิติบุคคลดังกล่าวจะไม่มีผลดีแต่ประการใด การลงโทษนิติบุคคลมีผลดีเช่นไรจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ค. ผลดีของการลงโทษ

ผลดีของการลงโทษนิติบุคคลมีดังนี้

1. ทำให้นิติบุคคลมีความระมัดระวังมากขึ้นในการดำเนินงานเพื่อป้องกันมิให้เกิดการกระทำความผิดเนื่องจากหากปรากฏว่ามีการกระทำความผิดเกิดขึ้นนิติบุคคลอาจต้องรับโทษทางอาญาด้วยเช่นกัน
2. หากนิติบุคคลรายใดถูกดำเนินคดีอาญาเป็นเนื่องนิตย์อาจทำให้ผู้ถือหุ้นในนิติบุคคลนั้นๆ ไม่มีความเชื่อมั่นในการบริหารงานของนิติบุคคลนั้นได้หรืออาจทำให้นักลงทุนไม่กล้าลงทุนในธุรกิจของนิติบุคคลนั้นๆ นอกจากนี้การถูกฟ้องดำเนินคดีบ่อยๆ อาจเป็นการทำลายชื่อเสียงและหรือภาพพจน์ของนิติบุคคลดังกล่าวอีกด้วย
3. ผู้เสียหายได้รับการชดเชยค่าเสียหายจากผู้กระทำผิดที่เป็นนิติบุคคล แม้ว่าจำนวนค่าเสียหายอาจมีจำนวนไม่มากพอหรือไม่เท่ากับจำนวนความเสียหายที่เกิดขึ้นก็ตาม
4. ในเรื่องของความเสียหายทางแพ่งที่นิติบุคคลเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้นและจะต้องชดเชยให้กับผู้เสียหายนั้น นิติบุคคลส่วนใหญ่ไม่ได้มีการทำประกันภัยความรับผิดไว้กับบริษัทผู้รับประกันภัยซึ่งเมื่อใดที่นิติบุคคลต้องรับผิดชอบบุคคลภายนอกที่ได้รับความเสียหายแล้ว ผู้ที่จะรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นก็คือบริษัทผู้รับประกันภัยนั่นเอง นิติบุคคลจะรับผิดชอบก็ต่อเมื่อค่าความเสียหายที่ต้องชดเชยมีจำนวนมากกว่าข้อตกลงที่ได้ตกลงไว้กับบริษัทผู้รับประกัน

ประกันภัย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำของนิติบุคคลต่างมั่นใจได้ว่าตนจะได้รับการชดเชยความเสียหายที่ได้รับอย่างแน่นอน และนิติบุคคลเองก็ไม่ต้องอยู่บนความเสี่ยงในการที่จะต้องสูญเสียเงินซึ่งไม่อาจทราบจำนวนที่แน่นอนในการที่จะต้องชดเชยเงินค่าเสียหายให้กับบุคคลใดเนื่องจากได้ออนความเสี่ยงให้กับบริษัทผู้รับประกันภัยไปแล้ว

ในเรื่องของการประกันภัยความรับผิด (Liability Insurance) ของนิติบุคคลดังกล่าวถือได้ว่าเป็นมาตรการสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมที่บุคคลเป็นส่วนตัวหรือเป็นคณะบุคคลใช้ป้องกันบรรเทาหรือผ่อนคลายการสูญเสียทางเศรษฐกิจซึ่งการประกันภัยดังกล่าวเป็นการประกันภัยความเสียหายที่เกิดขึ้นกับบุคคลภายนอกไม่ว่าจะเป็นความเสียหายต่อทรัพย์สินของบุคคลภายนอก หรือการบาดเจ็บทางร่างกาย หรือการเสียชีวิต และความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความรับผิดตามกฎหมายของผู้เอาประกันภัยซึ่งก็คือนิติบุคคลด้วย³² ผู้บริหารของนิติบุคคลส่วนใหญ่เลือกที่จะทำประกันภัยลักษณะนี้ด้วยเห็นว่าการประกันภัยจะช่วยให้ตนได้มีทรัพย์สินส่วนหนึ่งไปประกอบอาชีพได้อีก ช่วยให้การประกอบธุรกิจมีความมั่นคงโดยตรงอีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการลงทุนให้แก่นิติบุคคลนั้นๆ นอกจากนี้ยังเป็นการลดค่าใช้จ่ายหรือราคาแห่งการป้องกันการเสี่ยงภัย ซึ่งหมายความว่าหากไม่มีการทำประกันภัยไว้ นิติบุคคลเองก็ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นด้วยตนเองซึ่งอาจใช้วิธีบวกเอามูลค่าทรัพย์สินหรือสินค้าที่ตกอยู่ในความเสี่ยงภัยเข้าไปในราคาสินค้าและบริการด้วยซึ่งเป็นเหตุทำให้ราคาสินค้าและบริการสูงเกินสมควร³³ กล่าวได้ว่า มาตรการหนึ่งในการบริหารความเสี่ยงของนิติบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพอันเป็นหลักสากลที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป คือ การโอนความเสี่ยงภัยที่อาจเกิดขึ้นจากภัยต่างๆ ด้วยการประกันภัยนั่นเอง แต่การทำประกันภัยความรับผิดดังกล่าวก็มีข้อจำกัดประการหนึ่งคือ ความรับผิดที่สามารถจะเอาประกันภัยได้นั้นจำกัดอยู่เฉพาะความรับผิดในทางกฎหมายแพ่งเท่านั้น ความรับผิดในทางอาญาไม่ถือว่าเป็นส่วนได้เสียที่เอาประกันภัยได้ การเอาประกันภัยความรับผิดในทางอาญาถือว่าเป็นความรับผิดที่เอาประกันภัยไม่ได้เพราะการเอาประกันภัยเช่นนี้ขัดต่อนโยบายสาธารณะ (Against Public Policy)³⁴

จ. ผลเสียของการลงโทษ

ผลเสียของการลงโทษนิติบุคคลนั้นมีดังนี้

1. การลงโทษนิติบุคคลแท้จริงแล้วเป็นการลงโทษผู้ถือหุ้นซึ่งอาจเป็นบุคคลที่ไม่ได้มีส่วนรู้เห็นในการกระทำความผิดแต่ประการใด

³² คมคาย ธูสรานนท์, “ประชาชนได้อะไรจากการประกันภัยความรับผิดตามกฎหมายต่อสาธารณชน,” วารสารประกันภัย, ฉบับที่ 92 ปีที่ 23, (เดือนตุลาคม – ธันวาคม 2541), น.6.

³³ ไชยยศ เหมะรัชตะ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยประกันภัย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2546) น. 5.

³⁴ สิทธิโชค ศรีเจริญ, “การประกันภัยความรับผิด,” วารสารกฎหมายสุโขทัยธรรมมาธิราช, ฉบับที่ 1 ปีที่ 1, (กรกฎาคม 2532), น.69.

2. การลงโทษเฉพาะแต่นิติบุคคลเท่านั้นอาจจะไม่ได้ผลที่แท้จริง การที่จะให้การลงโทษนิติบุคคลได้ผลอย่างแท้จริงนั้นจะต้องลงโทษผู้บริหารนิติบุคคลด้วยเสมอ เนื่องจากผู้บริหารนิติบุคคลเป็นผู้กระทำการแทนนิติบุคคลนั้นๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้แสดงเจตนาแทนนิติบุคคล

3. ตามประมวลกฎหมายอาญาของไทยมีกำหนดเพดานชั้นสูงของการกำหนดโทษปรับเอาไว้ทำให้การกำหนดอัตราโทษปรับแก่นิติบุคคลถูกจำกัดด้วยเพดานของโทษปรับที่มีกำหนดไว้และเป็นเหตุให้การกำหนดโทษปรับไม่มีความเหมาะสมกับการกระทำความผิดของ นิติบุคคล ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้นิติบุคคลเห็นว่าโทษตามประมวลกฎหมายอาญาดูแล้วไม่มีสภาพบังคับและไม่มีความน่าเกรงกลัวต่อการกระทำความผิดของนิติบุคคลแต่อย่างใด

จากที่กล่าวไปแล้วข้างต้น การลงโทษนิติบุคคลนับได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้นสามารถส่งผลกระทบต่อความสงบสุขและหรือเศรษฐกิจในสังคมโดยรวมได้ การลงโทษนิติบุคคลมีผลดีในการยับยั้งมิให้นิติบุคคลกระทำความผิดได้บ้างแม้ว่าจะไม่ได้ผลเป็นการยับยั้งมิให้มีการกระทำความผิดได้อย่างสิ้นเชิงก็ตาม แต่หากไม่มีการลงโทษนิติบุคคลเลยก็จะกลับกลายเป็นการส่งเสริมให้นิติบุคคลกล้าที่จะกระทำความผิดโดยไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายและไม่คำนึงถึงความสงบสุขหรือผลกระทบอย่างอื่นที่สังคมจะได้รับ สิ่งที่เป็นปัญหาและพบเห็นได้ก็คือในเรื่องของโทษและการกำหนดโทษที่จะใช้ลงแก่นิติบุคคลซึ่งจะเห็นได้ว่าโทษที่มีบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญาหรือแม้แต่ในกฎหมายอื่นบางฉบับนั้นไม่เหมาะสมกับการลงโทษผู้กระทำความผิดที่เป็นนิติบุคคลเนื่องจากโทษที่มีบัญญัติอยู่เดิมนั้นเหมาะกับการลงโทษผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นบุคคลธรรมดามากกว่าและแม้ว่าโทษที่มีบัญญัติอยู่นี้จะเหมาะสมกับการลงโทษผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นบุคคลธรรมดาแต่ก็ยังคงอาจเห็นได้ว่าบางบทบัญญัติที่ยังใช้บังคับอยู่ก็มีโทษต่ำซึ่งไม่เหมาะสมกับการกระทำความผิดซึ่งอาจเป็นเพราะว่าบทบัญญัติดังกล่าวนั้นไม่ได้รับการทบทวนและแก้ไขให้ทันสมัยและมีความเหมาะสมกับสภาพของการกระทำความผิดที่มีความร้ายแรงขึ้นกว่าเมื่อก่อนมาก

เมื่อโทษที่มีกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายอาญามีความไม่เหมาะสมกับการลงโทษผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นนิติบุคคล การลงโทษนิติบุคคลจึงไม่ได้ผลดีเท่าที่ควรจะเป็นและอาจมีผลทำให้การกระทำความผิดของนิติบุคคลมีจำนวนมากขึ้นด้วยเนื่องจากนิติบุคคลไม่มีความเกรงกลัวต่อกฎหมาย และแม้นิติบุคคลจะถูกดำเนินคดีและได้รับการลงโทษ โทษที่จะลงแก่นิติบุคคลได้ก็ไม่พ้นโทษปรับหรือโทษริบทรัพย์สินเนื่องจากสภาพของนิติบุคคลเปิดช่องให้ลงโทษปรับและหรือโทษริบทรัพย์สินได้เท่านั้นซึ่งการที่นิติบุคคลได้รับโทษดังกล่าวอาจเห็นว่า จำนวนค่าปรับที่จะต้องชำระนั้นมีจำนวนที่น้อยเกินไป นิติบุคคลส่วนใหญ่มีกำลังในการชำระค่าปรับในส่วนนี้มากกว่าบุคคลธรรมดาอย่างแน่นอนจึงอาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้นิติบุคคลมองว่ากฎหมายที่มีใช้บังคับอยู่กับนิติบุคคลไม่มีสภาพบังคับ (Sanction) อย่างเพียงพอ นิติบุคคลจึงไม่เกรงกลัวต่อกฎหมายดังกล่าวและอาจทำให้มีการกระทำความผิดเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและอาจมีจำนวนที่มากขึ้นและการกระทำความผิดดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนรวมได้มากขึ้นๆ เช่นกัน